

Pintura de paisatge i laboratori d'imaginari

Un projecte pedagògic al voltant de l'exposició Vila-Puig per estimular una forma nova i participativa de mirar

SITESIZE / Text i fotografies

El dia 1 de maig de 2011 es va celebrar l'acte de cloenda de tot el programa d'activitats de l'exposició *Presències i Desaparicions*. La sala d'actes de la Fundació Palau estava plena de persones que havien participat en els diferents programes. Nens i nenes de l'escola Sagrada Família amb els pares, avis del grup de gent gran de Caldes que van participar a l'Arxiu de Memòries, artistes visuals i estudiants universitaris vinculats al taller de creació realitzat a Can Xalant i públic visitant. Aquest punt de confluència espontània podia ser un bon indicador dels objectius que ha de tenir tot centre cultural que vulgui connectar amb públics, usuaris i participants que vulguin apropiarse del patrimoni cultural comú.

Programes públics, noves necessitats i respostes

Moltes de les institucions culturals públiques del país han estat creades a partir de l'inici i consolidació de la democràcia. Per tant, tenen encara una vida curta i es pot constatar que han dirigit principalment els seus esforços cap a assegurar els models de gestió, administració i finançament. Possiblement, durant aquest mateix període, societats amb una tradició més llarga de polítiques culturals, no únicament públiques, han pogut avançar en la revisió de les formes d'interlocució social que s'espera de qualsevol centre cultural.

Aquest canvi de model decanta l'atenció dels programes de gestió cultural cap a la recepció dels públics més que en la capacitat generadora de continguts i productes culturals específics dels centres.

La revisió dels models de transmissió i relació que es donen entre entitats o persones productores i la condició més aviat passiva dels públics receptors, ha donat pas a formes culturals de participació activa, de cocreació de continguts amb una clara relació bidireccional. Així, als formats consolidats de creació i comunicació, com poden ser l'exposició, el llibre, la conferència, el concert, etc... molts centres culturals han introduït el terme genèric d'activitats, qual fins i tot ja ha donat nom a un departament o àrea específica de gestió.

Si això es va començant a introduir ja en els objectius de molts centres, el que cal destacar és el canvi de tendència que suposa respecte del percentatge en la dedicació, la producció i en els recursos esmerçats. Si en centres d'art espanyols encara la relació entre exposicions i activitats associades és de 80 a 20, podem assegurar que en molts centres dels EEUU i Europa el percentatge és exactament el contrari. Es genera així un model

Taller de paisatge

de producció en què l'exposició no és un element finalista, sinó que es converteix en un instrument a partir del qual el centre pot treballar i establir dinàmiques de relació amb els diferents públics. Aquests, per ésser conseqüent amb els objectius dels programes, poden prendre el producte ofert pel centre cultural com a útil o en una actitud més responsable de resposta activa, anar més enllà, esmenar-lo, completar-lo i d'alguna manera estendre el fil inacabable de la transmissió de sabers en direccions de retorn novament a la institució, o activar-los, editar-los i transmetre'ls en dinàmiques de clara autogestió del coneixement i dels instruments que actualment tenim per fer-ho.

Podria semblar que això s'adequa bé a les condicions actuals de crisi econòmica com una forma de compartir els magres recursos que ens quedaran disponibles per a polítiques culturals públiques. Però més enllà d'això el punt clau no és tant la crisi econòmica, sinó una crisi de legitimitat del discurs cultural atrapat entre dos rigideses, la del control polític en la cultura pública i la del benefici empresarial en la cultura corporativa.

Cloenda del programa pedagògic Presències i Desaparicions

Pensar i respondre a la creació col·lectiva de continguts culturals no pot desatendre i deixar de donar una resposta adequada a aquesta conjuntura.

La Fundació Palau com a medidora

En dissenyar el projecte de l'exposició amb la Fundació Palau, tots teníem clar l'oportunitat que es donava en portar a Caldetes una sèrie de pintures de Vila-Puig pintades allà mateix fa entre 90 i 70 anys. El fet de mostrar-les als ciutadans actuals de Caldetes, els joves i els que van poder conviure amb el pintor, permetia un creuament de significat molt ric. Penjar, a les sales de la Fundació, obres en què el visitant podia constatar que el tema que s'hi representava era el mateix que el que veia per la finestra, facilita enormement la connexió entre realitat i representació. Entre experiència i discurs. Treballar-ho pedagògicament amb el suport de tot un programa coordinat d'activitats ha permès assegurar una bona resposta i una repercussió profitosa per a tots. Amb aquesta bona predisposició, conjuntament amb la Fundació Palau i els curadors de la mostra, Sitesize¹ va dissenyar el programa d'activitats de l'exposició com a projecte pedagògic *Presències i desaparicions. Laboratori d'imaginari*.

El projecte educatiu es proposa com una recerca col·lectiva que tracta de vehicular un diàleg entre l'obra de Vila-Puig a Caldes, els espais representats i la seva condició contemporània. Sota

¹ Sitesize és una plataforma de projectes col·laboratius al voltant de la metròpolis contemporània. Fundada l'any 2002 per Elvira Pujol i Joan Vila Puig, desenvolupa treballs específics de creació i mediació cultural a la regió metropolitana de Barcelona. Els seus àmbits d'interès se centren en les pràctiques de producció cultural autònoma i la recerca de noves geografies territorials i paisatgístiques. Sitesize té per objecte la generació d'instruments de coneixement crític basats en formes col·lectives de pensament i de recerca, amb la finalitat d'obrir espais de diàleg i posar en marxa processos de creació/participació col·laborativa. Els projectes desenvolupats giren a l'entorn de la construcció de coneixement local, l'acció col·laborativa, la cultura com a mediació i l'art com a qüestionament crític.

el format de laboratori s'articula com a procés d'expansió de la tasca de la Fundació al municipi, com a espai de potencialitat i de possibilitats, on s'actualitza i s'activa el coneixement vers el paisatge contemporani i la vinculació entre art contemporani i la implicació en l'escenari local. La finalitat del laboratori és aleshores la d'estimular de manera participada una comprensió dels llocs, vivències i mirades sobre la construcció social del paisatge de Caldes. En aquest sentit, l'exposició del pintor Vila-Puig *Presències i desaparicions* es constitueix com a dispositiu per fer emergir un treball relacional entre escoles i públics diversos. Un laboratori és un lloc per investigar, experimentar i aprendre. Així, entenem el paper de la Fundació Palau vers aquest projecte com a espai de mediació a diferents nivells: 1/ Un espai de negociació cultural com a construcció d'un procés que posa en relació diferents interessos, perfils, audiències i públics amb els quals treballar 2/ La creació i transmissió de coneixement entre el museu i diferents espais educatius (escola, biblioteca, espai de la gent gran, Can Xalant...), 3/ Una recerca de "nous formats híbrids" (investigació, co-investigació, intervenció expositiva...) on es potencia el treball dels agents i les xarxes locals.

L'objectiu principal del programa pedagògic que proposem és establir vincles amb les comunitats locals i interpel·lar-los en la construcció d'un espai comú de participació, creació i acció pública entorn de la temàtica expositiva i les seves derivacions. El desplegament del fet expositiu com a narrativa del paisatge, de com imaginem i representem el lloc que habitem, i els conceptes de presència i desaparició associats, van ser la clau de volta per intervenir i tensionar el treball dels tres tallers que configuraren el Laboratori d'imaginari.

Presències i absències. Taller de paisatge

(Fundació Palau // Escola CEIP Sagrada Família de Caldes // Site-size) El taller de paisatges va ser una recerca i reflexió amb els alumnes i professorat de l'Escola CEIP Sagrada Família de Caldes sobre les formes de representació i els imaginari paisatgístics aplicats a Caldes i la seva construcció social des de la contemporaneïtat. El treball pedagògic es desenvolupà a partir de les pintures desaparegudes del pintor Vila-Puig, de les quals només en queda la reproducció fotogràfica. Aquestes imatges van ser el punt de partida per iniciar una recerca sobre les formes de representació i els imaginari paisatgístics aplicats a Caldes.

El objectius foren: 1/ Aprofundir sobre les formes contemporànies de representació del paisatge actual, tant a nivell conceptual, com vivencial. 2/ Treballar les representacions a diferents nivells i utilitzar metodologies de reflexió i d'interacció amb l'entorn adequades a les edats i objectius. 3/ Analitzar les eines i formes de representació que podem utilitzar i adequar-les als destinataris del taller i activitats a fer. 4/ Experimentar la representació del paisatge de Caldes a partir de les relacions que hi establím. 5/ Establir dintre de l'espai expositiu un diàleg entre el treball realitzat i l'obra del pintor.

Les activitats coordinades amb l'escola van consistir en sessions de treball a l'aula en què ens interrogàvem sobre la nostra relació amb el paisatge de Caldes des de l'experiència quotidiana. Una visita a l'exposició per conèixer directament les pintures i els documents exposats. Uns recorreguts de registre del paisatge de Caldes identificant aquells indrets singulars i alhora

els llocs encara identificables, on Vila-Puig va pintar els seus quadres. Constatar el canvis soferts però també la qualitat paisatgística que encara mantenen. I, finalment, dirigir la mirada dels alumnes cap a imaginar de manera diferent un dels espais públics de Caldetes. Com els voldríem i com ens agradaria relacionar-nos-hi des de l'ús col·lectiu.

Veus, rastres i petjades. arxiu d'imaginari

(Fundació Palau // entitats locals de Caldes // Sitesize // Daniel Álvarez com a coordinador). El segon taller consistia en la construcció col·lectiva i posada en marxa d'un arxiu *on-line* de memòria sobre el paisatge a partir del relat de persones de Caldes. Amb l'aportació de les fotografies exposades de Caldes de Maria Codina, es va iniciar una recerca d'imatges i relats de la memòria social de Caldes i la seva activació en un intercanvi obert.

D'altra banda, la part del projecte adreçada a la gent gran volia omplir un gran buit. I és el de la memòria i el judici del relat del context immediat. No tan sols parlem de paisatge també de les formes de viure, de les relacions comunitàries, en definitiva, del paisanatge. Si més enllà de les imatges que Maria Codina ens mostra poden escoltar la narració d'un fet i els arguments que l'acompanyen, poden estar segurs que l'imaginari del lloc restarà viu. Aquest treball de rescat de les formes de vida tradicional posa de manifest la urgència que des de la mateixa institució-museu es dona a la construcció de la memòria col·lectiva del lloc. I també al fet que s'hagi d'atorgar als museus, i en el cas que ens ocupa a la Fundació Palau de Caldes, el paper destacat de guardians i animadors d'aquest tipus de pràctiques. Junta-ment de la mà d'iniciatives, que de forma autònoma treballen en aquest sentit.

Aquest objectiu va permetre també renovar la col·laboració ja existent amb entitats culturals de Caldes i la Fundació Palau.

Entitats amb una llarga trajectòria en el recull i interpretació de documents de la història local i la realització d'activitats, publicacions i actes de renovació de la tasca cultural local. Concretament l'Associació Arts i Lletres que va aportar nous fons d'imatges històriques localitzades recentment i l'Associació Arrels Cultura, que donà cobertura i aproximació a la història local i que va conduir un recorregut històric col·lectiu per Caldetes. Aquest ens va permetre identificar els llocs on es realitzaren les pintures de Vila-Puig, i alhora aprofitar l'ocasió per incidir o descobrir nous visitants, elements essencials de la història local.

Desaparicions. Taller d'intervenció

(Fundació Palau // Can Xalant, Centre de creació i pensament contemporani de Mataró // Sitesize). El tercer taller ha estat un exercici de reflexió des de la creació contemporània, sobre el valor i la representació de la memòria en la construcció de l'acció cultural local. Es va presentar com un taller de creació i intervenció que prenia com a punt de partida una obra no mostrada a l'exposició però de gran importància. És la pintura de la cúpula de l'església del Carme de Caldetes. Una pintura que Vila-Puig va pintar durant l'estada amb la seva família entre 1934 i 36. La pintura encarregada al pintor es va mostrar públicament el dia de la verge del Carme, 16 de juliol de 1936. I el 19, durant els fets revolucionaris de resposta a l'aixecament militar l'església

*A dalt, cloenda del programa pedagògic Presències i Desaparicions.
A baix l'Imaginari paisatgístic del taller de paisatge*

fou cremada. La vinculació a aquests fets tan important per a la vida del país, la dificultat encara de poder parlar-ne i assumir-ho plenament, consideràvem que podia ésser un bon punt de partida per a una reflexió en profunditat amb creadors interessats en la relectura de la memòria des de l'art i persones implicades en la recerca històrica.

Des d'aquest punt de vista cal destacar que el taller *Desaparicions*, es va plantejar també com una primera col·laboració entre la Fundació Palau i Can Xalant, Centre de creació i pensament contemporani de Mataró. Un centre considerat ja de referència en els programes de residència d'artistes i intercanvi internacional, i en la tasca formativa de facilitar als creadors tallers específics i recursos per a la producció en art contemporani.

A partir d'una convocatòria oberta a la qual van respondre persones vinculades a les arts visuals, a la pedagogia i la investigació històrica, es va desenvolupar el taller en diverses sessions de treball que responien a diferents eixos temàtics i que comptaven amb convidats que aportaven les seves experiència i el seu punt de vista.

1/ Acció cultural d'implicació local: Mostrar l'interès de connectar amb una xarxa i una base d'acció cultural local per assegurar una recepció i una continuïtat de les iniciatives creatives. Al mateix temps valorar la necessitat de partir d'arxius, documents i experiències gestionades per entitats locals. En aquest cas es va comptar amb la participació de Francesc Vila de l'Associació Arrels Cultura de Caldetes.

2/ Art, acció cultural i construcció de la memòria: La connexió amb fets d'una memòria del passat no evita que tota producció cultural sigui considerada com una enunciació de base lingüística, que ha de construir-se ja sigui amb imatges o paraules sobre un discurs convincent. Generar una anàlisi crítica d'obres que pretenen aquesta recreació del passat, ens permet veure les dificultats que comporta, els tòpics i llocs comuns en què es pot caure. Les exigències que hem de posar-nos per sortejar-los. Per a aquest exercici crític comptem amb la inestimable col·laboració de dos artistes visuals. Pedro G. Romero: un artista que ha desenvolupat un important treball sobre com la creació artística contemporània pot generar una relectura de la història social. Les seves creacions han vinculat el sentit de creació social de la cultura popular a les formes de renovació del llenguatge modern, generant un antiarxiu d'encreuament entre art contemporani i la memòria de les accions iconoclastes a Espanya entre 1850 i 1939. Marcel Dalmau: Artista visual amb una llarga trajectòria de treballs de creació que han incidit en la memòria social i cultural en contextos específics. Creuant l'experiència personal amb la memòria col·lectiva, ha activat una mirada crítica cap a les formes, les imatges i les narratives de la construcció social en l'escenari de la cultura pública. Va ser especialment rellevant la seva mirada sobre la història social i cultural del fenomen turístic que ha aplicat a diverses localitats de Catalunya.

3/ Pràctiques col·laboratives en el context local. Aquest eix temàtic centrava una part important de l'interès del taller. Plantejava com la relectura històrica pot activar programes i accions lliures de creació cultural local. En quins formats i temps es pot desenvolupar. Com s'activa a partir d'agents que col·laboren i transformen els continguts compartits i els converteixen en documents o produccions de recepció efectiva.

Formes de retorn i comunicació

Un aspecte que considerem que cal destacar, és el fet que les pròpies activitats precisen i acaben generant nous productes culturals no previstos inicialment. El caràcter d'aquests productes que realmenten l'esforç inicial fet al voltant de l'exposició, no és en absolut merament instrumental per part de la institució, sinó que es torna plenament integrat en les dinàmiques de reapropiació per part dels públics i usuaris amb els continguts i sabers compartits en tot el procés.

Podríem dir que és necessari assegurar una part del pressupost del projecte global, per tal d'elaborar un document de retorn a partir del desenvolupament dels processos endegats en el conjunt d'activitats. Aquests documents que moltes vegades no arriben a ser vistos en l'exposició, són per altra part uns elements molt valuosos que marquen els nivells de relació real del públic amb la institució i que asseguren un nivell d'acceptació i apropiació molt alta.

Si consolidéssim aquest propòsit, hauríem d'acceptar que la publicació o el document de síntesi d'una exposició no s'hauria de fer al començament com es fa ara, sinó al final de tot el procés, per tal de no deixar de banda cap aportació valuosa, fruit d'un procés obert de convocatòria lliure.

En el cas del programa d'activitats *Presències i desaparicions. Laboratori d'imaginari*, cada un dels tallers va poder desenvolupar dinàmiques de producció específica de participació directa dels seus usuaris.

Amb la finalitat de registrar el procés de treball que els nens i nenes de l'escola de Caldes havien viscut, es va produir un document audiovisual. El vídeo recollia l'experiència directa de les sessions de taller a l'escola, els recorreguts i els dibuixos realitzats. La projecció del documental va tenir lloc a l'auditori del museu i va ser seguit per molts dels nens que hi havien participat. El fet de veure's representat en el moment mateix de l'acció va ser tota una experiència per als petits i els seus pares, ja que es reconeixien en cada un dels gestos seus i dels seus companys. El vídeo transmetia en bona part la complexitat i l'emoció que els nens havien viscut al llarg del taller.

Acompanyant el vídeo també es va editar un cartell per distribuir als alumnes i al poble, que explicava el procés mitjançant els dibuixos dels nens. Amb els mapes, la visita a l'exposició i els itineraris, finalment es va concloure mostrant les propostes que per grups havien desenvolupat per a un espai públic de Caldes.

Pel que fa al taller *Arxiu d'imaginari*, es va utilitzar un format de blog a Internet com a arxiu en línia, que recollia els materials fotogràfics recollits en diferents fonts i allotjava les entrevistes en format vídeo a persones de Caldes vinculades al programa.

Per acabar, el taller de creació *Desaparicions* es plantejava com un exercici d'intervenció a partir de propostes d'art actual, elaborades pels diferents grups de treball sorgits, que van ser exposades públicament el dia de la cloenda de l'exposició pels responsables dels grups. La intenció dels directors del taller, les persones participants i les entitats implicades, Fundació Palau i Can Xalant, és el desenvolupament d'aquestes propostes i de l'estudi de la viabilitat com a noves actuacions de creació contemporània en l'àmbit local de Caldetes. D'aquesta manera la intenció de dotar el programa d'activitats de l'exposició d'una voluntat d'obertura, s'amplia a noves creacions, possibilitat d'enllaç amb noves persones que poden multiplicar i estendre la xarxa de relacions amb valuosos lligams actius.

Presències i desaparicions-Laboratori d'imaginari

<http://sitesize.net/presenciasidesaparicions>

Veus rastres i petjades

<http://fundaciopalau.wordpress.com>

Fundació Palau

<http://www.fundaciopalau.cat>

Sitesize

<http://www.sitesize.net>